

Марина БУРИК,

orcid.org/0000-0003-2338-4169

аспірант кафедри технологічної та професійної освіти

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

(Глухів, Сумська область, Україна) burikmaryna22@gmail.com

ПРОБЛЕМИ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У суспільстві необхідні не лише міцні та фундаментальні знання, але й готовність до безперервної самоосвіти. Саме тому проблема формування особистості, здатної постійно вдосконалювати свою професійну майстерність і духовний рівень, є однією з найактуальніших у викладанні навчальних закладів.

Сьогодні ставить перед сучасним учителем завдання навчити учнів вчитися, що забезпечить його успішну адаптацію в умовах світу, де постійно зростає кількість інформації та змінюються вимоги до особи як до фахівця, за умов швидких темпів наукового та технічного прогресу. Ключем до ефективної самостійної навчальної роботи є формування самоосвітньої компетентності, що зумовило потребу всестороннього дослідження поняття «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність».

Навчання впродовж життя оголошено стратегією розвитку вітчизняної освіти XXI ст., вирішенням цього завдання є своєчасне формування самоосвітньої компетентності.

На думку І. Зимньої, учителям необхідне вміння вчитися впродовж життя, під яким розуміється здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок, організації навчального процесу, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання.

Сформованість самоосвітньої компетентності залежить від багатьох чинників та умов, виконання яких дасть змогу отримати висококваліфікованого фахівця, здатного не тільки якісно готувати матеріали до теоретичних та практичних занять, а й вивчати, опановувати та використовувати нові методи та форми навчання, тобто самовдосконалюватись.

У наш час школа виходить на новий рівень навчання, яка потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Українська школа буде успішною, якщо до неї прийде успішний учитель. Успішний вчитель і фахівець вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, любить свій предмет, його фахово викладає.

Ключові слова: компетентність, самоосвіта, самоосвітня компетентність і поєданого з ними поняття.

Maryna BURYK,

orcid.org/0000-0003-2338-4169

Postgraduate Student at the Department of Technological and Vocational Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

(Hlukhiv, Sumy region, Ukraine) burikmaryna22@gmail.com

PROBLEMS OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF LABOR EDUCATION AND TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Society needs not only strong and fundamental knowledge, but also readiness for continuous self-education. That is why the problem of forming a person who is able to constantly improve their professional skills and spiritual level, is one of the most relevant in the teaching of educational institutions.

Today's task is to teach students to learn, which will ensure its successful adaptation in a world where the amount of information is constantly growing and the requirements for a person as a specialist are changing, given the rapid pace of scientific and technological progress. The key to effective independent learning is the formation of self-educational competence, which necessitated a comprehensive study of the concept of self-education and self-educational competence.

Lifelong learning has been declared a strategy for the development of national education in the XXI century, the solution to this problem is the timely formation of self-educational competence.

According to I. Zymnya, teachers need the ability to learn throughout life, which means the ability to search and learn new knowledge, acquire new skills, organization of the educational process, the ability to determine learning goals and ways to achieve them, build their educational and professional trajectory, evaluate own learning outcomes.

The formation of self-educational competence depends on many factors and conditions, the implementation of which will provide a highly qualified specialist who is able not only to prepare materials for theoretical and practical classes, but also to study, master and use new methods and forms of learning, ie self-improvement.

Nowadays, the school is entering a new level of education that needs a new teacher who can become an agent of change. A Ukrainian school will be successful if a successful teacher comes to it. Successful teacher and specialist will solve many questions about the quality of teaching, the amount of homework, communication with children and school administration. The children should be approached by a person-leader who can lead, who loves his subject, who teaches it professionally.

Key words: competence, self-education, self-educational competence and the concept connected with them.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства підвищуються вимоги до вчителя, тому проблема самоосвіти набуває актуального значення. Мотив до проведення індивідуальної навчальної роботи потребує особливої уваги, тому цілі, що спонукають освітян до навчання, становлять особливий інтерес для науковців. Контроль виконаної самоосвітньої роботи також потребує особливої уваги вчителя, оскільки дає змогу оцінити якість її проведення, мотивувати учнів, допомагає вирішити проблемні питання та є тією умовою, яка забезпечує результативність індивідуального навчання.

Аналіз досліджень. Проблемою самоосвіти займалися Т. О. Шарненкова (2017), І. В. Грабовець (2004), А. І. Смолюк (2018), самоосвітньою компетентністю майбутніх вчителів – Т. В. Волошина (2018), Ю. Ю. Пришупа (2016), К. В. Кучерява (2019), Л. В. Серета (2020), Л. Б. Адарюкова (2018), С. Е. Касіянц (2017), розвитком самоосвітньої компетентності – К. В. Кучерява (2019), Л. В. Серета (2019), самоосвітньою компетентністю майбутніх вчителів трудового навчання та технологій займалися науковці – В. Цісарук, І. Цісарук (2018), І. В. Андрощук (2017), О. Г. Федоренко (2014).

Мета статті – провести аналіз сучасних визначень та підходів до поняття «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність», за потреби доповнити його, встановити чинники впливу на процес формування самоосвітньої компетентності.

Виклад основного матеріалу. У педагогічному енциклопедичному словнику подано три основних підходи до тлумачення поняття «самоосвіта»:

– як цілеспрямована, планова самостійна робота вчителя з метою підвищення власної професійної майстерності. Так «самоосвіта» постає, як професійна функція, метою якої є підвищення власної професійної майстерності;

– як процес цілеспрямованого та систематичного удосконалення, розвитку самого себе та своєї діяльності. У цьому випадку особистісний характер передбачає наявність процесу самопізнання;

– як вид, форма, засіб пізнавальної діяльності (Енциклопедія, 2008: 116–119).

Для визначення основних характеристик самоосвітньої компетентності ми вважаємо за необхідне проаналізувати саме визначення «компетентність».

У філософському розумінні «компетентність – це спосіб існування людини; специфічний для людини спосіб ставлення до зовнішнього світу, що складається з перетворення і підпорядкування його людським цілям <...> За своїм змістом компетентність є виробництво матеріальних і духовних благ, перетворення суспільних умов і відносин, розвиток самої людини, його способу, умінь, знань».

Компетентність охоплює різні сторони, процеси, операції – матеріально-практичні та інтелектуальні, духовні, зовнішні і внутрішні. Компетентність – це робота думки в такій самій мірі, як і робота руки, процес знання в такій самій мірі, як поведінка людини. З позиції психології, компетентність – поняття, що характеризує функції індивіда в процесі його взаємодії з навколишнім світом. Розрізняються елементарна і вища форма компетентності. Компетентність має суспільний характер і визначається суспільними умовами життя.

Звернемося до психологічного словника, в якому компетентність трактується як «інтелектуальна та особистісно зумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини, що ґрунтується на знаннях». Компетентність людини зумовлюється різними потребами, відображаючись у його свідомості у вигляді образів відповідних їм об'єктів і дій, що ведуть до задоволення цих потреб. Наявність мети надає компетентності певну спрямованість. Компетентність людини – необхідна умова його розвитку. У процесі діяльності набувається життєвий досвід, пізнається навколишня дійсність, засвоюються знання, виробляються вміння і навички, завдяки чому розвивається і сама компетентність (Психологічний словник, 2007: 141).

Н. В. Кузьміна бачить особливості компетентності в специфіці об'єкта і знаряддя праці вчителя. Об'єкт компетентності педагога – особливість дитини. Продукт його компетентності матеріалізується в психологічному вигляді іншої людини – у його знаннях, уміннях і навичках. Об'єкт педа-

гогічної компетентності одночасно є і суб'єктом цієї компетентності (Кузьміна, 1967).

Саме з огляду на загальні характеристики нам треба дати трактування самоосвітньої компетентності, визначити її специфічні характеристики, розклавши поняття компетентності на складники.

Самоосвітня компетентність є частиною загального пізнання. Методологи визначають самоосвіту як активне, цілеспрямоване відображення в мозку людини об'єктивного світу, його законів. Пізнання – це процес придбання, збагачення, уточнення, поглиблення знань.

У компетентності людини пізнання протікає в різних формах. У педагогічній науці існує кілька понять, які відображають специфіку цих форм. Як показує вивчення психолого-педагогічної літератури, самоосвіта є найбільш поширеною.

Під самоосвітньою компетентністю ми розуміємо таку об'єктивно-суб'єктивну форму прояву активного ставлення особистості до пізнання, яке спрямоване на оволодіння новими знаннями, вміннями, навичками, поглиблення і вдосконалення наявних, розвиток розумових сил і здібностей, перетворення інтелектуального рівня.

З філософської позиції саме слово «освіта» може розглядатися двояко: як те, що містить образ, і як створення свого образу, та коли в обох випадках ключовим є слово «образ». У філософії образ не є сама людина, це результат відображення об'єкта у свідомості людини. Але образ об'єкта ніколи не вичерпується з усього багатства його властивостей і відносин, його оригінал багатший за свою копію. Таким чином, філософія розкриває сенс освіти насамперед як освіту самого себе. Початковим етапом у цьому складному процесі є пізнання самого себе. Вирішенням цієї складної проблеми займається теорія пізнання.

Аналіз досліджень із проблем самоосвіти дав нам змогу зробити висновки, що сутність поняття «самоосвіта» може бути виражена найбільш істотними ознаками, його характеристиками.

1. Самоосвіта – це цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність, керована самою особистістю, яка служить для вдосконалення її освіти, а також безперервне продовження загальної та професійної освіти, завдяки якому актуалізуються і розширюються знання і заповнюються прогалини в духовному розвитку людини.

2. Самоосвіта – це вища форма самовираження особистості, в якій адекватно беруть участь усі фізичні і духовні сили людини.

3. Самоосвіта за своєю природою – процес соціальний, зв'язаний із практичною діяльністю людини.

4. Самоосвіта як пізнавальна діяльність здійснюється на самоврядному і саморегульованому рівнях.

5. Самоосвіта – це діяльність, в освіті якої лежить рефлексивні процеси.

6. Самоосвіта як особливий вид пізнавальної діяльності передбачає позитивну мотиваційну активність, направлення, прояв значних волевих зусиль, цілеспрямованість і самоорганізованість, високий рівень інтелектуального розвитку, сформованість певної системи пізнавальних умінь, високу самостійність, здатність до бачення і постановки питань, проблем, наявність адекватного рівня самооцінки.

7. Самоосвіта – це вид творчої діяльності, в процесі якої людина, саморозвиваючись і самозмінюючись, створює не тільки духовні, але й матеріальні цінності, що володіють як об'єктивною громадською, так і суб'єктивною значущістю.

На наш погляд, такі визначення не повною мірою відображають специфіку самоосвітньої компетентності саме майбутнього вчителя і з успіхом можуть бути зараховані до самоосвітньої компетентності лікаря, інженера і т.д., теоретичні основи для розробки проблем самоосвітньої компетентності вчителя були закладені в роботах Е. Н. Волконського, Н. Н. Йорданського, М. Н. Саткіна, К. Д. Ушинського, С. Т. Шацького. Так, К. Д. Ушинський висловив думку про безперервну самоосвіту вчителя: «вчитися все життя», а також вперше провів ідею зв'язку самоосвіти вчителя з його професійними запитами. Самоосвіта педагога розглядається в плані вдосконалення як процес розвитку особистості вчителя (Кочерга, 2014: 74- 79).

Самоосвіту як основну форму підвищення педагогічної кваліфікації, яка полягає у вдосконаленні знань і узагальненні педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої роботи вчителя Е. Н. Волконський і Н. Н. Йорданський.

Тільки за умов постійного самовдосконалення, самоосвіта і інтелектуальне самозбагачення особистості можуть відповідати умовам часу.

У низці країн для стимулювання роботи вчителя введена система диференційованої оплати залежно від рівня кваліфікації, який визначається за допомогою специфічних випробувань і перевірки результатів педагогічної діяльності за власним бажанням учителя.

Самоосвіта вчителя розглядається вченими як вид професійної освіти (за класифікацією А. Я. Айзенберга), що має на меті систематичне, цілеспрямоване, безперервне вдосконалення знань, умінь і навичок, необхідних для успіш-

ного виконання своєї діяльності. Професійна самоосвіта обмежується вивченням структури і специфіки професійної діяльності, її цілями і завданнями, змістом і умовами протікання цієї діяльності.

П. Г. Пшибельский, що займається проблемами самоосвіти педагогів, вважає, що є два види педагогічної самоосвіти в широкому сенсі, тобто коли педагог удосконалює свої знання і вміння в різних областях дійсності, і самоосвіти, що ставить за мету розвиток і вдосконалення спеціальних знань і умінь педагога, його діяльність і майстерність. Обидва види самоосвіти діалектично пов'язані між собою, доповнюють один одного. Більш вузько педагогічна самоосвіта розуміється як самостійна діяльність з оволодіння теорією і передовим педагогічним досвідом.

Розглядаючи питання вдосконалення педагогічної майстерності, М. Л. Портнов звертає увагу на те, що без самоосвіти і самовиховання питання про зростання педагогічної майстерності не вирішити. У сучасних умовах варто розглянути самоосвіту не тільки як принцип безперервної освіти, а й як форму підвищення кваліфікації (Портнов, 1990).

Дослідники наголошують на необхідності домагатися такої ситуації, коли продукт самоосвітньої компетентності вчителя стає засобом впливу на школяра.

Дослідження Н. В. Кузьминої показали, що вчителі починають інтенсивно займатися самоосвітою, коли всередині школи організовується науково-практична і науково-дослідницька діяльність усього колективу, а її практичні результати широко відомі не тільки у своєму закладі, але і за його межами.

Г. С. Сухобська зазначає, що самоосвіта майбутнього вчителя – це вид творчої педагогічної діяльності, в процесі якої вчитель так само, як і у своїй практичній діяльності, вирішує певні педагогічні завдання, які аналітично вичленяються із загальної функціональної системи професійно-педагогічної діяльності для спеціального вивчення. За своїм характером ці завдання є дослідницькими,

і в їх основі лежить педагогічна проблема щодо творчого перетворення навчально-виховного процесу та розвитку особистості школяра. Ці спільні завдання вирішуються через систему щоденних приватних, окремих професійно-педагогічних задач, що виникають у конкретних ситуаціях освітнього процесу (Кулюткіна, 1990).

Самоосвітня компетентність може бути представлена як система знань, що включає в себе такі основні компоненти:

1) освітній – знання, виражені в поняттях або образах, сприйняття і уявлень, включаючи навчальну, виховну і розвиваючу мету; оперування вміння і методичними прийомами і технологіями з предмета, що викладається;

2) науково-методичний – аналіз наукових досліджень, вивчення методики і технологій, передового педагогічного зарубіжного і українського досвіду й особистого досвіду професійної діяльності;

3) науково-дослідницький – оволодіння новими знаннями, способами вирішення педагогічних завдань, інноваційними технологіями, створення власних методів і способів професійно-творчої самоосвітньої діяльності.

Висновки. Нам вдалося проаналізувати достатню кількість визначень науковців терміна «самоосвіта» та виокремити не тільки спільне, але й відсутнє в них, а саме те, що науковці оминають тему контролю самоосвіти. Починаючи з тверджень, що самоосвіта – це повсякденне життя або навчання у ЗВО, науковці не визначають контроль самоосвіти як проблему. На нашу думку, саме оцінка проведення індивідуальної навчальної роботи має один із найбільших мотиваційних чинників до її проведення. Оскільки позитивна оцінка роботи тими, чию думку студент-самоосвітянин цінує, є підтвердженням правильності проведеної діяльності та стимулює його до її продовження. Форми контролю індивідуальної навчальної роботи потребують особливої уваги та подальшого дослідження. Ми стверджуємо, що самоосвітня діяльність вимагає оцінювання та контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти / Кремень В. Г. (Гол. ред.), Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008; Жукевич І. П. Поняття самоосвіти студентів у контексті неперервної освіти. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2011. Випуск 60. С. 116–119.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Москва : Высшее образование, 2004.
3. Кочерга О. М. Проблеми професійної підготовки вчителя у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського. *Філософсько-педагогічна спадщина Костянтина Дмитровича Ушинського: нове прочитання (до 190-ої річниці від дня народження К.Д. Ушинського)* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 19 лютого 2014 р. Чернівці, 2014. 236 с.

4. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирования его личности. Издательство Ленинградского университета, 1967. 184 с.
5. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / под ред. Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобской. Москва : Педагогика, 1990. 104 с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : МОН України. Київ, 2016. 40 с.
7. Портнов М. Л. Анализ и оценка труда учителя. Москва, 1990.
8. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнко. 2007. 336 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

REFERENCES

1. Encyclopedia of Education (2008). [The Routledge International Encyclopedia of Education] Kremen, V. G. (Ed.), Acad. ped. Sciences of Ukraine. Kyiv: Yurinkom Inter; Zhukevych, I. P. (2011). The concept of student self-education in the context of continuing education. Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences. Issue 60, 116–119 [in Ukrainian].
2. Winter I. A. Key competencies as a result-based basis of the competency approach in education [Key competences – new paradigm of result of education. Higher education today]. Moscow: Higher Education, 2004 [in Russian].
3. Kocherga O. M. Problems of teacher training in the pedagogical heritage of K. D. Ushinsky [Philosophical and pedagogical heritage of Konstantin Dmitrievich Ushinsky: a new reading (to the 190th anniversary of the birth of K. D. Ushinsky)]; materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference on February 19, 2014. Chernihiv, 2014. 236 [in Ukrainian].
4. Kuzmina N. V. Essays on the psychology of teacher work. Psychological structure of the teacher's activity and formation of his personality [Professionalism of teacher's activity and supervisor's practical activity]. Leningrad University Press, 1967. 184 [in Russian].
5. Teacher's thinking: Personal mechanisms and conceptual apparatus [Teacher's Thinking: Personal Mechanisms and Conceptual Apparatus]. Ed. Yu. N. Kulyutkin, G. S. Sukhobskoy. M.: Pedagogika, 1990. 104 [in Russian].
6. New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform: MES of Ukraine [Conceptual Principles for the Reform of. Secondary Education «New Ukrainian School»]. Kyiv, 2016. 40 [in Ukrainian].
7. Portnov M.L. Analysis and evaluation of teacher work [The Art of Teaching]. Moscow, 1990 [in Russian].
8. Psychological dictionary Author.-style. [American Psychological Association] V. V. Synyavskyy, O. P. Sergeenko. 2007. 336 [in Ukrainian]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf.